

Dzieje biurokracji tom IV

Agnieszka Kidzińska
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

Procedura wyborów do Rady Państwa w Królestwie Polskim na szczeblu powiatowym i gubernialnym (1906-1912)

Wybory do rosyjskiej Rady Państwa odbywały się w systemie dwustopniowym. W każdej z dziesięciu guberni Królestwa Polskiego najpierw dokonywano wyboru sześciu elektorów, którzy następnie, podczas zjazdu w Warszawie wyłaniali spośród siebie przyszłych sześciu posłów. Procedura pierwszego etapu, odbywającego się na szczeblu gubernialnym była dość skomplikowana, szczególnie w porównaniu z dość prostym etapem drugim. Przyczyniały się do tego z pewnością: z jednej strony skostnienie mechanizmu biurokratycznego sterującego administracją państwa, z drugiej – konieczność wdrożenia w życie nieznaney dotychczas procedury, w której owa biurokracja zmuszona była ściśle współpracować z elementem społecznym. Z czasem, w wyniku doświadczenia nabieranego wraz z kolejnymi wyborami czy to standardowymi, czy uzupełniającymi, obserwować można pojawienie się rutyny i wypracowanie schematu działań. Taki właśnie schemat chciałabym przedstawić w niniejszym artykule. Jako przykładowe wybrałam gubernie: piotrkowską, kielecką, lubelską, siedlecką i radomską, ponieważ dla nich zachowało się stosunkowo dużo materiału źródłowego ilustrującego działalność różnych organów odpowiedzialnych za przebieg wyborów do wyższej izby parlamentu.

Nakaz przeprowadzenia wyborów do Rady Państwa zgodnie z ukazem carskim wychodził z kancelarii ministra spraw wewnętrznych i trafiał do rąk generał-gubernatora warszawskiego. Ten przysyłał kopię pisma ministra gubernatorom. Ci zaś, w porozumieniu z Warszawskim Sądem Okręgowym, wyznaczali przewodniczących powiatowych komisji wyborczych i powiadamiali ich o zarządzeniu ministra¹. Gubernator prowincji przy kolejnych wyborach zawiadamiał pismem urzędowym członków poprzedniej komisji o konieczności przeprowadzenia głosowania po upływie 3-letniej kadencji lub przeprowadzenia wyborów uzupełniających, gdy jeden z posłów (Józef Ostrowski w 1908 r. i Leopold Kronenberg w 1910 r.) przedwcześnie składał mandat².

¹ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Komisja Wyborcza do Dumy Państwowej Powiatu Skierniewickiego (dalej: KWDPPS), sygn. 10, k. 1-2.

² APŁ, Komisja Wyborcza do Dumy Państwowej Powiatu Będzińskiego (dalej: KWDPPB), sygn. 3, k. 1;

Dla Królestwa Polskiego przewidziano 6 przedstawicieli w Radzie Państwa. Oprócz tego do ich grona dołączali przedstawiciele kurii handlowo-przemysłowej: wybierano ich wprawdzie w Moskwie, ale tradycyjnie rolę przedstawicieli tej grupy zawodowej pełnili Polacy. W niniejszym artykule skupię się na kwestii organizacji wyborów na szczeblu powiatowym i gubernialnym, polegającej na przygotowaniu list wyborczych oraz zorganizowaniu zjazdów wyłaniających elektorów. Wskazanie wyborców czynnych i biernych było uzależnione od spełniania przez nich surowych wyznaczników cenzusu. Ustawa z 20 lutego 1906 r. określała to w następujący sposób:

- nie mogą być wybrani do Rady Państwa kandydaci, którzy nie ukończyli 40 roku życia, nie legitymują się świadectwem przynajmniej szkoły średniej, cudzoziemcy oraz osoby nie posiadające praw wyborczych do Dumy

- wyborcy muszą posiadać odpowiednią liczbę dziesięcin³ (ok. 100) ziemi od co najmniej 3 lat, która daje im prawo do udziału w powiatowych zjazdach ziemian

- elektor musi posiadać ziemię w ilości 3-krotnie przewyższającej ilość dającą prawo do udziału w zjazdach powiatowych⁴.

Powołanie powiatowej komisji wyborczej odbywało się według określonych reguł. Musiała ona składać się z 4-5 osób: przewodniczącego, trzech członków oraz sekretarza. Przewodniczącym był członek (sędzia) lokalnego sądu okręgowego, a jego kandydaturę wysuwał prezes sądu. Członkowie komisji pełnili z kolei następujące funkcje: sędzia gminny, komisarz włościański, inspektor podatkowy, burmistrz miasta powiatowego, reprezentant miejscowej szlachty⁵. Ich kandydatury także musiały być wysunięte przez stosowne instytucje: Sąd Okręgowy, Izbę Skarbową, przewodniczącego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (TKZ). Zdarzało się, że jeden człowiek reprezentował dwie powyższe instytucje. Każdorazowo wymagana była pozytywna opinia o kandydacie przesłana przez naczelnika powiatu, szczególnie w wypadku reprezentanta szlachty. Ostateczna decyzja oraz mianowanie wszystkich członków zależało od miejscowego gubernatora. W dokumentach nie zachowały się informacje, jakimi zasadami kierowano się przy wyborze sekretarza komisji. Można jednak przypuszczać, że był to miejscowy pisarz znający w dostatecznym stopniu język rosyjski. Wyjątkiem była sytuacja w powiecie skierniewickim, gdzie sekretarzem komisji był M. Gardziński, burmistrz Skierniewic.

Przewodniczącym komisji gubernialnej z nominacji był natomiast prezes sądu okręgowego. Pomimo to gubernatorzy wciąż byli niepokojeni korespondencją dotyczącą wyborów, nadsyłaną przez naczelników powiatów, co było dla nich irytujące⁶. Osobna funkcja honorowa przypadała także jednemu z miejscowych ziemian: miał być przewodniczącym zjazdu gubernialnego poświęconego wyborowi elektorów.

KWDPPS, sygn. 54, k. 2; sygn. 81, k. 3; sygn. 69, k. 11.

³ 1 dziesięcina = ok. 1,1 ha.

⁴ APL, Komisja Wyborcza do Dumy Państwowej Guberni Kaliskiej i Piotrkowskiej. Zbiór Zespołów Szczątkowych (dalej: KWDPGKP), sygn. 7, k. 3-4.

⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Kancelaria Gubernatora Lubelskiego (dalej: KGL), sygn. 1910:96 st.I, knlb.

⁶ APL, KGL, sygn. 1909:74 st.I, k. 9.

Procedura wyborów do Rady Państwa w Królestwie Polskim

Tab. 1: Członkowie powiatowych komisji wyborczych do Rady Państwa w gub. lubelskiej w l. 1909-1910

Powiat	Przewodniczący - członek sądu okręgowego	Sędzia gminny	Komisarz włościański	Inspektor podatkowy	ziemianie (członek i zastępca)
biłgorajski	Pejcz	Z. W. Turowierow	A. J. Łaskarew	(brak danych)	Mieczysław Boduszyński Józef Bogucki
chełmski	A. N. Marianow	K. Z. Popiel	N. S. Stiepanow		Leon Przanowski Antoni Rostworowski
hrubieszowski	S. N. Fedorowski	W. A. Okołowicz	N. P. Bielkin		Edward Chrzanowski Lucjan Janiszewski
janowski	Sołowiew	L. A. Hempel	A. G. Tin'skow		Wojciech Przanowski Gustaw Świada
krasnostawski	Drozdow	A. W. Leszczyński	A. K. Smolenskij		Julian Florowski August Janisławski
lubartowski	W. A. Batalin	K. W. Chrośniński	P. K. Golicyń		Jan Suchodolski Ignacy Budny
lubelski	S. N. Fedorowski	W. E. Graf	A. M. Girilłowicz		Antoni Napiórkowski Kazimierz Rojewski
puławski (nowoaleksandryjski)	W. A. Batalin	W. A. Siła-Nowicki	E. G. Funk		Bogdan Sołtan Mieczysław Dąbrowski
tomaszowski	Kalinin	B. O. Zając	K. W. Wasiatkin		Grzegorz Lipczyński Aleksander Szeptycki
zamojski	I. I. Nowicki	A. A. Roczniak	M. I. Selewin		Ludwik Sajkiewicz Roman Świżdziński

Źródło: APL, KGL, sygn. 1909:74 st.I, k. 1, 2, 4; sygn. 1910:96 st.I, knlb.

Tab. 2: Członkowie wyborczych komisji powiatowych do Rady Państwa w gub. kieleckiej w 1908 r.

Powiat	Przewodniczący - członek sądu okręgowego	Sędzia gminny	Komisarz włościański	Inspektor podatkowy	Ziemianie (czło- nek i zastępca)	Burmistrz
jędrzejowski	(1906, 1907, 1908, 1910, 1912) S. N. Łysenko	(1906, 1907, 1908) K. W. Krzywoszewski (1910, 1912) B. I. Mikutowicz	(1906) S. M. Łepeko (1907, 1908) M. S. Łyzłow (1910) L. M. Wojciechowski	(1906) I. O. Agapow (1907, 1908, 1910) W. N. Katkow (1912) N. M. Kotliń- ski	(1909) Kon- stanty Górski Bronisław Mikutowicz	(1906) N. A. Bławacki
kielecki	(brak danych)	(brak danych)	(brak danych)	(brak danych)	(1909) Józefat Sierpiński Mieczysław Gamek	(brak da- nych)
miechowski	(1912) N. F. Żukowski	(1912) D. D. Nabokow	(brak danych)	(brak danych)	(1909) Eustachy Romer Julian Kości- ński	(1912) E. A. Łukasiewicz
olkuski	(1908) H. L. Su- jepuszynski (?) (1909) A. D. Katelnicki (?) (1912) N. F. Żukowski	(1909) J. K. Wolski (1912) K. W. Gaszyński	(1909) A. A. Kodyniec	(1908, 1909, 1912) I. O. Agapow	(1909) Karol Gaszyński Józef Ryszkie- wicz	(1908, 1909, 1912) N. C. Stachurski
pińczowski	(1907) A. M. Anżycki	(1907) A. F. Mazaraki	(1907) A. K. Rutow	(1907) R. R. Jakowicki	(1909) Aleksan- der Olszowski Bronisław Cywiński	(1907) F. C. Storkiewicz
stopnicki	(1906) A. D. Kotelewski (1912) A. P. Żukowski	(1906, 1912) B. O. Noskowski	(1906) W. M. Lewicki	(19 06) M. W. Isad (1912) P. I. Gubnyj	(1909) Gabriel Łuniewski Edward Ka- mienik (1912) W. Ze- mbrzuski	
włoszczowski	(1906, 1907, 1908, 1910) S. N. Łysenko (1909) A. Kote- lewski	(1906) W. I. Bieliński (1907, 1908, 1909, 1910) M. K. Konarski (1912) T. Krzy- muski	(1906) A. A. Kobikow (1907) A. Kodyniec (1908, 1909, 1912) A. W. Zaks (1910) Baryta- jew (?)	(1909) W. N. Katkow (1910) W. I. Kamieniew	(1906) Józef Ostrowski (1907) Henryk Potocki (1909) Mieczys- ław Makulski, Edward Leman (1906, 1912) Sergiusz Nie- mojewski	(1906) N. W. Woczkw

Źródło: APL, KWDPBB, sygn. 4, k. 1, 3, 10, 12, 17; sygn.3, k. 13; KWDPBS, sygn. 10, k. 3; sygn. 53, k. 1-2; sygn. 54, k. 1; sygn. 81, k. 1; sygn. 82, k. 1-3, 5-7; sygn. 69, k. 1, 2, 8-10, 12, 15; Archiwum Państwowe w Płocku oddział w Kutnie, Kutnowska Powiatowa Komisja do Spraw Wyborów do Dumy Państwowej, sygn. 13 (cały poszyt) [Powyższy zespół znajdował się w opracowaniu, dlatego pragnę podziękować pracownikom archiwum w Kutnie za możliwość skorzystania z niego.]

Gdy skład komisji został ustalony, przystępowała ona do pracy. Zwykle odbywała 3-4 posiedzenia. Pierwsze zebranie poświęcone było ukonstytuowaniu się komisji, co było potwierdzane stosownym dokumentem, sporządzanym na urzędowym blankiecie - „Żurnal zasiedania...”.⁷ Kolejne przeznaczano na zapoznanie się z informacjami zebranymi przez naczelnika powiatu od wójtów gmin na temat spełniania cenzusu wyborczego przez wyborców figurujących na liście poprzednim razem. Na tej podstawie wstępnie ustalano nową listę wyborców czynnych i biernych. Ostatnie posiedzenie zwykle odbywało się po około miesięcznej przerwie, kiedy listy były już opublikowane. Wyborcy mieli dzięki temu czas na złożenie zażaleń do komisji gubernialnej, jeśli pominięto ich na listach. Komisje powiatowe musiały takie skargi uwzględnić, po czym mogły zakończyć działalność. Informacje o dodaniu nowych nazwisk do list wyborczych publikowano w miejscowych „Gubernskich Wiadomościach”.

Nie zawsze ustalanie składu komisji wyborczych przebiegało bezproblemowo. W powiecie kutnowskim w 1912 r. tamtejszy naczelnik rekomendował dwie kandydatury: właściciela majątku Szczyt w gminie Wojszyce, Bolesława Rybczyńskiego syna Franciszka, który pełnił już funkcję członka komisji wyborczej podczas wyborów do III Dumy oraz właściciela majątku Poborz w gminie Oporów, Antoniego Skarżyńskiego syna Feliksa. Nie uwzględniono jednak jego zdania, mianując przedstawicielem miejscowej szlachty w komisji sędziego gminnego W. W. Jałowieckiego, którego wskazał zresztą także przewodniczący Warszawskiego Sądu Okręgowego. W powiecie skiernewickim doszło do zmiany przewodniczącego komisji już w trakcie jej pracy: W. W. Kotowicza zastąpił w dniu 1 sierpnia 1912 r. A. O. Fryblander; nie wiadomo jednak z jakiego powodu⁸. Być może, że wpływ na decyzję Kotowicza miało odrzucenie wysuniętych przez niego kandydatur przedstawicieli szlachty - Aleksandra Mazarackiego i Światowskiego, odmowa wejścia do komisji złożona przez Wiktora Klimkiewicza i wyznaczenie Ryszarda Wojciechowskiego⁹.

Komisja wyborcza we współpracy z naczelnikiem powiatu, który był zobowiązany rozkazem gubernatora do udzielenia wszelkiej niezbędnej pomocy¹⁰, ustalali listy osób mających prawo uczestnictwa w wyborach czynnie oraz biernie. Listy takie sporządzano w formie tabeli zawierającej następujące dane, dowodzące spełniania cenzusu wyborczego: dane personalne, nazwa majątku ziemskiego, liczba posiadanych dziesięcin, stopień wykształcenia i, jeśli to możliwe, miejsce uzyskania dyplomu, wiek, podstawa prawna dopuszczająca do głosowania¹¹. Ostatnia z powyższych informacji często była pomijana, ponieważ nie uznawano za konieczne powoływanie się na stosowny artykuł ukaz z 26 lutego 1906 r. o Radzie Państwa. Aby przyspieszyć zbieranie danych do każdej gminy wysyłano uprzednio imiennie zaadresowane blankiety w postaci tabelki. Każdy wyborca miał obowiązek wypełnić taki blankiet

⁷ APŁ, KWDPPS, sygn. 81, k. 2, 4; sygn. 54, k. 1v, 3.

⁸ APŁ, KWDPPS, sygn. 69, knlb.

⁹ Tamże, k. 1v, 6-7, 13, 15.

¹⁰ APŁ, KWDPPB, sygn. 3, k. 2; KWDPPS, sygn. 82, k. 8.

¹¹ APŁ, KWDPPS, sygn. 81, k. 7-8.

w urzędzie gminy i poświadczyć prawdziwość danych podpisem. Zadaniem wójta było dopilnowanie tej procedury. Nie zawsze udawało się temu urzędnikowi bezproblemowo wywiązać z zadania. Świadczą o tym liczne pisma ponagląjące opieszalych wysyłane przez komisje powiatowe. Gwoli ścisłości zaznaczyć muszę, że blankiety takie, jak zaprezentowany poniżej znajdują się jedynie w dokumentach komisji powiatowych guberni kieleckiej, być może więc jedynie tamtejsi urzędnicy ułatwiali sobie w ten sposób pracę.

Tabela 3: Blankiet osobowy (Bolesława Zakrzeńskiego) na potrzeby powiatowych komisji wyborczych z 1912 r., gub. kielecka.

Imię, patronimik, nazwisko	Nazwa majątku (własność lub dożywocie)	Ilość ziemi obłożonej podatkiem (w dziesięcinach)	Data nabycia majątku	Wiek ziemianina	Miejsce i data zdobycia średniego lub wyższego wykształcenia	Uwagi
Bolesław s. Stanisława Zakrzeński	majątek Michałowice złożony z dwóch: Soborowice i folwark Pielgrzymowice	199+131=330 dziesięcin	1873 r.	64 lata (ur. 20 listopada 1848)	wykształcenie domowe	(brak)

Źródło: Archiwum Państwowe w Kielcach, Komisja powiatowa miechowska do spraw wyborów do Dumy Państwowej, sygn. 55, knlb.

Ciekawy przypadek wydarzył się w 1912 r. w pow. krasnostawskim (gub. lubelska). Ponaglenia przewodniczącego komisji gubernialnej trafiały tam w próżnię, okazało się bowiem, że w ogóle nie doszło do posiedzeń komisji powiatowej, a tym samym i opracowania list wyborczych do dnia wyznaczonego terminu (1 lipca). Przyczyną miała być absencja wyznaczonych do komisji przedstawicieli ziemian. Co niezwykle, nikt nie potrafił powiedzieć, kto miał zasiadać w komisji krasnostawskiej, prawdopodobnie sami zainteresowani nie otrzymali też nominacji. Przewodniczący innych komisji powiatowych w guberni lubelskiej również skarżyli się na notoryczną nieobecność przedstawicieli ziemiaństwa, którzy na czas wyborów wyjeżdżali z powiatu. Pytali w związku z tym zwierzchnika, czy należy zlekceważyć tę przeszkodę i publikować listy wyborcze ustalone przez komisje obradujące w niepełnym składzie, czy też powołać nowe komisje i rozpocząć procedurę od początku¹². Rozstrzygnął to sam generał-gubernator, który, powołując się na przepisy o Radzie Państwa, nakazał powołanie nowych komisji powiatowych i ponowne ustalenie przez nie list wyborczych. Obowiązki takich komisji ograniczały się zwykle do jednego posiedzenia, na którym przepisywano protokół sporządzony przez poprzedników, zawierający nazwiska wyborców czynnych i biernych¹³. Nie było to więc działanie kłopotliwe, ale czasochłonne, podczas gdy gubernatorzy zwykle przestrzegali członków komisji po-

¹² APL, Rząd Gubernialny Lubelski, Referat wyborczy do Dumy (dalej: RGL), sygn. 6, knlb.

¹³ Tamże.

wiatowych, by sporządzenie spisów wyborczych nie zajęło więcej niż 1/3 czasu przeznaczonego na wybór elektorów¹⁴.

W 1907 r. w powiecie nowoaleksandryjskim (puławskim, gub. lubelska) nie udało się sporządzić spisów na czas, a przewodniczący komisji sumiennie dowodził w punktach, że to nie jego wina:

- 1) 1 grudnia 1907 r. poprosił naczelnika powiatu o dostarczenie spisów wyborczych z zeszłego roku, ale ten omyłkowo wysłał je do sędziego sądu okręgowego, również członka komisji. Człowiek ten szybko zorientował się w pomyłce i odesłał dokumenty, które dopiero 7 grudnia trafiły we właściwe ręce.
- 2) Po porównaniu spisów z listą właścicieli większej własności w powiecie, zauważył brak 9 nazwisk, w tym m.in. członka komisji wyborczej Władysława Kleniewskiego, właściciela majątku Szczekarków o powierzchni 858 dziesięcin. Naczelnik nie zamieścił w opracowaniu informacji o wykształceniu potencjalnych wyborców.
- 3) 8 grudnia wysłał członkom komisji zaproszenia na inauguracyjne posiedzenie w dniu 13 grudnia.
- 4) 13 grudnia okazało się, że naczelnik nie zdołał zgromadzić potrzebnych materiałów, gdyż nie skomunikował się z wójtami. Zebranie komisji także się nie odbyło, bo żaden z członków się nie stawił, za wyjątkiem wysłannika burmistrza. Tylko inspektor podatkowy Łutochin przedstawił usprawiedliwienie listowne – zatrzymały go obowiązki służbowe.
- 5) Kolejne posiedzenie wyznaczył na 15 grudnia¹⁵.

Tabela 4: Liczba wyborców czynnych i biernych do Rady Państwa w powiatach gub. lubelskiej w l. 1907-1912

Powiat	1907 r.		1908 r.		1909 r.		1910 r.		1912 r.	
	cz.*	b**	cz	b	cz	b	cz	b	cz	b
biłgorajski	3	0	3	0	3	0	4	0	4	0
chełmski	44	9	44	9	28	8	26	10	22	9
hrubieszowski	43	4	42	4	37	2	36	5	32	2
janowski	26	8	26	8	27	9	24	8	21	7
krasnostawski	42	21	41	19	42	18	39	16	33	12
lubartowski	17	3	14	2	10	1	9	1	9	3
lubelski	61	32	60	32	46	30	52	29	49	27
puławski	25	9	24	8	23	7	24	8	20	5
tomaszowski	40	5	40	5	40	5	35	4	32	4
zamojski	31	7	32	7	30	5	27	5	20	4

*- czynni, **- bierni; źródło: „Люблинские Губернские Ведомости”, 1907, dodatek do nr 28; 1908, dodatek do nr 184; 1909, dodatek do nr 112; 1910, dodatek do nr 176; 1912, dodatek do nr 165.

¹⁴ APL, RGL, sygn. 31, k. 55.

¹⁵ Tamże, k. 60.

Zadaniem komisji było także rozpatrzenie skarg i odwołań składanych przez ziemian, których z różnych względów nie uwzględniono na listach wyborczych. W tym przypadku pomoc naczelnika powiatu okazywała się niezbędna: zbierał informacje o petencie, ustalając, czy spełnia wymogi cenzusu; nierazdo zmuszony był przy tym prowadzić korespondencję z żandarmerią, wójtami gmin, a nawet dyrektorami szkół czy uniwersytetami. Po ostatecznym ustaleniu, spisy były przesyłane do kancelarii gubernatora, który przekazywał je kancelarii general-gubernatora. Były one drukowane jako dodatek do „Gubiernskich Wiedomości” w postaci sumarycznej, tzn. dla każdej guberni osobno, z podziałem na powiaty oraz uwzględnieniem wyborców czynnych i biernych. Rozpowszechnienie spisów na terenie guberni powierzano urzędowi do spraw włościańskich¹⁶.

Tabela 5: Liczba wyborców czynnych i biernych do Rady Państwa w powiatach gub. kieleckiej w l. 1906-1912

Powiat	1906 r.		1907 r.		1908 r.		1909 r.		1910 r.		1912 r.	
	cz*	b**	cz	b	cz	b	cz	b	cz	b	cz	b
jędrzejowski	42		41		38		35	12	30	8	27	9
kielecki	20		18		18		17	2	15	2	19	5
miechowski	58		61		63		58	5	56	9	51	6
olkuski	22		17		15		13	2	10	2	18	3
pińczowski	57		55		57		52	11	47	11	44	7
stopnicki	53		46		45		34	6	31	5	29	6
włoszczowski	44		42		42		37	7	28	6	27	6

*- czynni, **- bierni; źródło: „Келецкие Губернские Ведомости”, 1906, dodatek do nr 12; 1908, dodatek do nr 33; 1909, dodatek do nr 22; 1910, dodatek do nr 34; 1912, dodatek do nr 32.

Wśród spornych spraw dotyczących list wyborczych wyróżnia się wspomniana wyżej korespondencja naczelników powiatów. Przykładem dokładności w sprawdzaniu, czy dany ziemianin kwalifikuje się do grona wyborców może być sprawa Edmunda Psarskiego. Poinformował on listownie przewodniczącego komisji wyborczej powiatu będzińskiego (gub. piotrkowska), iż od dnia 21 marca 1906 r., tj. od lat trzech jest właścicielem majątku Żarki w gminie Orbiety, przynoszącego roczny dochód w wysokości 60 tys. rub. Polecono naczelnikowi powiatu przyrzeć się jego osobie. Ten zaś zobligował przede wszystkim wójta Orbietów do zebrania stosownych informacji. Okazało się, że Psarski rzeczywiście spełniał wszystkie wymogi cenzusu: miał 66 lat, jego majątek liczył 2378 mórg i 204 pręty, a nabył go drogą kupna za aktem notarialnym. Konieczność zebrania informacji wzięła się stąd, że Psarski był stosunkowo świeżym mieszkańcem powiatu będzińskiego, a przedtem zamieszkiwał wieś Gołyszyn w gminie Minoga, powiat olkuski. Naczelnik będziński zwrócił się więc do swego kolegi w Olkusz o przesłanie informacji na temat wykształcenia Psarskiego. Z korespondencji

¹⁶ APŁ, KWDPFS, sygn. 82, k. 4.

Procedura wyborów do Rady Państwa w Królestwie Polskim

wynika, że ziemianin ten zdobył wykształcenie wyższe za granicą, nie wiadomo jednak ani na jakiej uczelni, ani w jakim zakresie¹⁷.

Tabela 6: Lista imienna wyborców czynnych w gub. lubelskiej w l. 1907-1912

Powiat	1907 r.	1908 r.	1909 r.	1910 r.	1912 r.
biłgorajski	brak	brak	brak	brak	brak
chełmski	1. Bogdan Garczyński 2. Henryk Załuski 3. Ludwik Ołędzki 4. Leon Przanowski 5. Ksawery Janisławski 6. Wiktor Bogusławski 7. Stanisław Józefowicz- Glebicki 8. Wiktor Zbyszewski 9. Edward Przegaliński	1. Bogdan Garczyński 2. Stanisław Józefowicz-Glebicki 3. Henryk Załuski 4. Wiktor Zbyszewski 5. Ludwik Ołędzki 6. Edward Przegaliński 7. Leon Przanowski 8. Ksawery Janisławski 9. Wiktor Bogusławski	1. Bogdan Garczyński 2. Stanisław Józefowicz-Glebicki 3. Henryk Załuski 4. Wiktor Zbyszewski 5. Ludwik Ołędzki 6. Edward Przegaliński 7. Leon Przanowski 8. Ksawery Janisławski	1. Bogdan Garczyński 2. Felicjan Lechicki 3. Henryk Załuski 4. Wiktor Zbyszewski 5. Ludwik Ołędzki 6. Edward Przegaliński 7. Leon Przanowski 8. Ksawery Janisławski 9. Mieczysław Morawski 10. Władimir Sawicz	1. Bogdan Garczyński 2. Henryk Załuski 3. Ludwik Ołędzki 4. Leon Przanowski 5. Ksawery Janisławski 6. Aleksander hr. Liders-Weinmars 7. Felicjan Lechicki 8. Mieczysław Morawski 9. Władimir Sawicz
hrubieszowski	1. Karol Milewicz 2. Edward Chrzanowski 3. Stefan Lubowiecki 4. Adam Tuszwowski	1. Karol Milewicz 2. Edward Chrzanowski 3. Stefan Lubowiecki 4. Adam Tuszwowski	1. Karol Milewicz 2. Edward Chrzanowski	1. Karol Milewicz 2. Edward Chrzanowski 3. Eugeniusz Lubomirski 4. Józef Kielczewski 5. Edward Tuszwowski	1. Karol Milewicz 2. Edward Chrzanowski

¹⁷ APŁ, KMDPPB, sygn. 4, k. 8, 11, 13-16.

Agnieszka Kidzińska

Janowski	<ol style="list-style-type: none"> 1. Leon Hempel 2. Antoni Hempel 3. Ludwik Domański 4. Gracjan Marcinkowski 5. Konstanty Przewłocki 6. Antoni Piasecki 7. Tadeusz Świda 8. Władimir Trepow 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Leon Hempel 2. Antoni Hempel 3. Ludwik Domański 4. Gracjan Marcinkowski 5. Konstanty Przewłocki 6. Antoni Piasecki 7. Tadeusz Świda 8. Władimir Trepow 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Leon Hempel 2. Antoni Hempel 3. Ludwik Domański 4. Gracjan Marcinkowski 5. Konstanty Przewłocki 6. Antoni Piasecki 7. Kazimierz Russanowski 8. Gustaw Świda 9. Władimir Trepow 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Leon Hempel 2. Antoni Hempel 3. Ludwik Domański 4. Gracjan Marcinkowski 5. Konstanty Przewłocki 6. Antoni Piasecki 7. Kazimierz Russanowski 8. Gustaw Świda 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Leon Hempel 2. Antoni Hempel 3. Ludwik Domański 4. Gracjan Marcinkowski 5. Konstanty Przewłocki 6. Antoni Piasecki 7. Kazimierz Russanowski
Krasnosławski	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aleksy Braunschweig 2. Walenty Białosuknia 3. Nikodem Budny 4. Roman Załęski 5. Waclaw Kiwerski 6. Jerzy Mogilnicki 7. Józef Michalski 8. Mieczysław Markiewicz 9. Adam Preszel 10. Jan Poletyło 11. Tadeusz Rzewuski 12. Władysław Rzuchowski 13. Hugo Radziewski 14. Eustachy Suchodolski 15. Jan Smorzewski 16. Waclaw SkaWiński 17. Józef Florkowski 18. Julian Florkowski 19. August Cieszkowski 20. Stanisław Czyżewski 21. August Janiślawski 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aleksy Braunschweig 2. Nikodem Budny 3. Waclaw Kiwerski 4. Hugo Radziewski 5. Anton Kozarin 6. Eugeniusz Lubomirski 7. Mieczysław Markiewicz 8. Waldyślaw Rzuchowski 9. Waclaw SkaWiński 10. Józef Florkowski 11. Stanisław Czyżewski 12. August Janiślawski 13. Jerzy Mogilnicki 14. Sergiusz Plautin 15. Eustachy Suchodolski 16. Julian Florkowski 17. Walenty Białosuknia 18. Roman Załęski 19. Konrad Puternicki 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aleksy Braunschweig 2. Nikodem Budny 3. Waclaw Kiwerski 4. Hugo Radziewski 5. Antoni Kozarin 6. Eugeniusz Lubomirski 7. Mieczysław Markiewicz 8. Waldyślaw Rzuchowski 9. Waclaw SkaWiński 10. Józef Florkowski 11. Stanisław Czyżewski 12. August Janiślawski 13. Jerzy Mogilnicki 14. Sergiusz Plautin 15. Eustachy Suchodolski 16. Julian Florkowski 17. Walenty Białosuknia 18. Roman Załęski 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aleksy Braunschweig 2. Nikodem Budny 3. Waclaw Kiwerski 4. Hugo Radziewski 5. Antoni Kozarin 6. Mieczysław Markiewicz 7. Waldyślaw Rzuchowski 8. Waclaw SkaWiński 9. Józef Florkowski 10. Stanisław Czyżewski 11. August Janiślawski 12. Jerzy Mogilnicki 13. Sergiusz Plautin 14. Eustachy Suchodolski 15. Julian Florkowski 16. Roman Załęski 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aleksy Braunschweig 2. Nikodem Budny 3. Waclaw Kiwerski 4. Leon Krysiński 5. Jerzy Mogilnicki 6. Sergiusz Plautin 7. Hugo Radziewski 8. Waldyślaw Rzuchowski 9. Klemens SkaWiński 10. Józef Florkowski 11. Stanisław Czyżewski 12. August Janiślawski

Procedura wyborów do Rady Państwa w Królestwie Polskim

Iubartowski	1. Zalewski 2. Jan Suchodolski 3. Teofil Ciświcki	1. Jan Suchodolski 2. Teofil Ciświcki	1. Kazimierz Chromiński	1. Kazimierz Chromiński	1. Ignacy Budny 2. Waclaw Kuszel 3. Kazimierz Chromiński
Iubelski	32	32	30	35	27
pułdowski (nomowaleksandryjski)	1. Michał Arcimowicz 2. Stanisław Wessel 3. Tomasz Grabowski 4. Jan Kleniewski 5. Witold Trzciniński 6. Mieczysław Dąbrowski 7. Władysław Kleniewski 8. Bogdan hr. Sołtan 9. Adam Węgliński	1. Michał Arcimowicz 2. Stanisław Wessel 3. Tomasz Grabowski 4. Jan Kleniewski 5. Witold Trzciniński 6. Mieczysław Dąbrowski 7. Władysław Kleniewski 8. Bogdan hr. Sołtan	1. Michał Arcimowicz 2. Stanisław Wessel 3. Tomasz Grabowski 4. Jan Kleniewski 5. Witold Trzciniński 6. Władysław Kleniewski 7. Bogdan hr. Sołtan	1. Michał Arcimowicz 2. Stanisław Wessel 3. Tomasz Grabowski 4. Jan Kleniewski 5. Witold Trzciniński 6. Władysław Kleniewski 7. Bogdan hr. Sołtan 8. Kazimierz Dulęba	1. Michał Arcimowicz 2. Stanisław Wessel 3. Tomasz Grabowski 4. Jan Kleniewski 5. Witold Trzciniński
tomaszowski	1. Antoni Głogowski 2. Grzegorz Lipczyński 3. Jan Rudnicki 4. Czesław Świeżawski 5. Kwiryn Sobieszczański	1. Antoni Głogowski 2. Grzegorz Lipczyński 3. Jan Rudnicki 4. Czesław Świeżawski 5. Kwiryn Sobieszczański	1. Antoni Głogowski 2. Grzegorz Lipczyński 3. Czesław Świeżawski 4. Kwiryn Sobieszczański 5. Jan Rudnicki	1. Antoni Głogowski 2. Grzegorz Lipczyński 3. Jan Rudnicki 4. Czesław Świeżawski	1. Antoni Głogowski 2. Grzegorz Lipczyński 3. Jan Rudnicki 4. Czesław Świeżawski
zamojski	1. Wiesław Herlicz 2. Stanisław Wydzga 3. Jan Sajkiewicz 4. Roman Świdziński 5. Ignacy Zawadzki 6. Gustaw Świda 7. Adam Tuszowski	1. Wiesław Herlicz 2. Stanisław Wydzga 3. Jan Sajkiewicz 4. Roman Świdziński 5. Ignacy Zawadzki 6. Gustaw Świda 7. Adam Tuszowski	1. Stanisław Wydzga 2. Ignacy Zawadzki 3. Jan Sajkiewicz 4. Gustaw Świda 5. Roman Świdziński	1. Stanisław Wydzga 2. Ignacy Zawadzki 3. Jan Sajkiewicz 4. Gustaw Świda 5. Roman Świdziński	1. Wiesław Herlicz 2. Stanisław Wydzga 3. Jan Sajkiewicz 4. Roman Świdziński

Zdarzało się, że informacji o wyborcach dostarczali inni niż naczelnik czy wójt urzędnicy. Na temat wykształcenia Antoniego Górskiego z powiatu skierniewickiego pisał do komisji sędzia gminny, donosząc, że rzeczony wyborca ukończył gimnazjum w Krakowie i 4-letnie studia w Berlinie, co nie pozwala mu wprawdzie zostać posłem,

pozwala jednak głosować¹⁸. Inny problem miała komisja będzińska ze współwłaścicielami majątku Ryzewicze, kuzynami Wincentym Perekalą synem Ludwika oraz Juliuszem Perekalą synem Michała. Polecono mianowicie naczelnikowi sprawdzić, czy powierzchnia majątku jest na tyle duża, by obaj spełniali cenzus posiadania. Poza tym komisja stanęła przed problemem prawnym: okazało się, że ordynacja nie precyzuje, czy współwłaściciela traktować jak właściciela całości, czy jedynie odpowiedniej części majątku¹⁹. Dokładnie sprawdzano cenzus osiadłości. Poza tym często należało ustalić, jaki był patronimik wyborcy. Wójtowie gmin mieli tu najczęściej do powiedzenia, zachowało się też kilka ciekawych listów pisanych przez nich do naczelnika powiatu skierniewickiego. I tak np. wójt gminy Doleck zawiadamiał, że: 1) Józef Galecki posiada majątek Psary od 1904 r., 2) Bronisław Okęcki, właściciel majątku Grzymkowie, ma ukończone 6-klasowe gimnazjum w Piotrkowie, a jego ojciec miał na imię Michał. Wójt gminy Kowiesy donosił: Władysław Kasprowicz syn Antoniego jest właścicielem majątku Wylesin od września 1904 r., a zamieszkuje gminę od 12 czerwca 1901 r. Wójt gminy Korabiewicze informował: 1) Wiaczesław Dmitriewicz Gotowcew posiada majątek od 1904 r., 2) Patronimik Stanisława Multanowskiego to Andriejewicz, 3) G. Stankiewicz posiada majątek Lisowiec odziedziczony w chwili śmierci matki, tj. 20 czerwca 1903 r., 4) patronimik ks. Leona Szachowskiego, oficera pułku ułanów lejbgwardii to Aleksiejewicz. Wójt gminy Głuchów: Stanisław Pruski, właściciel majątku Prusy, w roku 1868 ukończył gimnazjum warszawskie, potem przez 2 lata studiował w Szkole Głównej i rok w Uniwersytecie Warszawskim. Wójt gminy Grzymkowie: 1) Aleksander Wierzbicki jest synem Franciszka, 2) Józef Kunicki, syn Karola odebrał wykształcenie domowe, 3) Józef Pachowski syn Ludwika, posiada majątek Białojankowie od 3 września 1901 r. podobnie jak jego brat Edmund, właściciel majątku Tuniki, 4) ich najstarszy brat Jan jest właścicielem Galinki od 10 marca 1901 r. oraz Jumianowa od 8 lutego 1894 r.²⁰ Zdarzały się oczywiście przypadki utraty praw wyborczych. Przykładem może tu być sprawa niejakiego Rafalskiego z powiatu skierniewickiego, który nie mógł przystąpić do wyborów w 1910 r. z powodu utraty części majątku²¹. Zwiększenie listy wyborców następowało też w sposób naturalny, tzn. po osiągnięciu stosownego wieku przez ziemianina spełniającego wszystkie pozostałe wymogi. Wówczas komisja powiadamiała taką osobę listownie, jak to miało miejsce w przypadku Zygmunta Makowieckiego w powiecie skierniewickim²².

Przykładów, jak powyższe, można by podać bardzo wiele, ja ograniczyłam się jedynie do guberni piotrkowskiej²³. Wynika z nich że ziemianie zyskiwali prawo wyborcze albo po osiągnięciu odpowiedniego wieku, albo po powiększeniu majątku. Tracili cenzus parcelując swe dobra lub sprzedając je w całości. Naturalną przyczyną usuwania nazwisk z list wyborczych była też śmierć wyborcy, która, zważywszy na

¹⁸ APŁ, KWDPPS, sygn. 82, k. 15.

¹⁹ APŁ, KMDPPB, sygn. 4, k. 9.

²⁰ APŁ, KWDPPS, sygn. 10, k. 7-11.

²¹ APŁ, KWDPPS, sygn. 82, k. 14.

²² APŁ, KWDPPS, sygn. 69, k. 18.

²³ Więcej przykładów z innych guberni zamieściłam w artykule: *Ziemiaństwo polskie w dokumentach powiatowych i gubernialnych komisji wyborczych do rosyjskiej Rady Państwa*, [w] *Studia z dziejów ziemian*, pod red. Z. Gołębiowskiej i A. Kopruckowniaka, artykuł w druku.

wysoki cenzus wieku, zdarzała się często.

Kolejnym etapem procedury wyborczej było oficjalne powierzenie przez gubernatora zadania zorganizowania zjazdu wyborczego komisji oraz naczelnikowi powiatu²⁴. By maksymalnie zwiększyć frekwencję wyborczą komisje wysyłały do wyborców zaproszenia na zjazdy drukowane na specjalnych blankietach²⁵.

Ogłoszenia zapowiadające terminy zjazdów gubernialnych oraz zjazdu ogólnego w Warszawie miały formę dwujęzyczną. Jakość tłumaczenia na język polski pozostawiała wiele do życzenia. Przykładem niech będzie dokument z wyborów przeprowadzonych w 1912 r., z zachowaną ortografią i gramatyką obu języków²⁶:

<p style="text-align: center;">Объявление</p> <p>Усмотревъ изъ полученныхъ отъ Начальниковъ губерний Царства Польскаго донесений, что распубликование списковъ лицъ имеющихъ право участия въ престолящихъ выборахъ Членовъ Государственнаго Совета отъ местныхъ землевладельцевъ закончено 1 текущего Сентября месяца, Варшавский Генералъ-Губернаторъ руководствуясь ст. 8 прил. къ ст. 12 Учр. Гос. Сов. Св. Зак. т. 1 ч. 2 изд. 1906 года призналъ необходимымъ назначить: 1) созывъ по всему краю губернскихъ съездовъ вышеозначенныхъ лицъ, для избанія предусмотренныхъ ст 7 того-же закона выборщиковъ на 6 будущаго Октября и 2) созывъ общаго в городе Варшаве съезда выборщиковъ для избранія Членовъ Государственнаго Совета – на 13 того-же Октября.</p> <p style="text-align: right;">гор Петроковъ 29 Сентября 1912 года.</p> <p style="text-align: center;">За Губернатора Вице-Губернаторъ Полковникъ Фортвенгеръ.</p>	<p style="text-align: center;">Ogłoszenie</p> <p>Zauważywszy z odebranych od Naczelników guberni Królestwa Polskiego doniesień, że ogłoszenie spisków osób, mających prawo uczestniczyć w wyborach Członków Rady Państwa od miejscowych właścicieli ziemskich zakończone 1 bież. września, Warszawski Generał-Gubernator stosując się do art. 8 dod. do art. 12 Urz. Rady Państwa Zb. pr. t.1, cz.2, wyd.1906 r., uznał za niezbędne naznaczyć: 1) zwołanie w całym kraju gubernialnych zjazdów wyżwskazanych osób, dal wyborów przewidzianych art. 7 tychże praw wyborców, na 6 (19) Października r.b. i 2) zwołanie ogólnego w m. Warszawie zjazdu wyborców, dla wyboru Członków Rady Państwa, na 13 (26) tegoż Października.</p> <p style="text-align: right;">m. Piotrków 29 Września 1912 roku.</p> <p style="text-align: center;">Za Gubernatora, Wice-Gubernator Pułkownik Fortwengler.</p>
---	--

Jak wspominałam, nazwiska osób zasiadających w powiatowych komisjach wyborczych nie mogły być przypadkowe. Podobnie było w wypadku honorowych funkcji przewodniczącego i wiceprzewodniczącego gubernialnego zjazdu wyborczego. Miejscowy gubernator zwykle prosił o przyjęcie roli przewodniczącego ziemianina cieszącego się dużym szacunkiem w środowisku sąsiedzkim, zwykle znanego działacza publicznego. Ten z kolei proponował kandydaturę swego zastępcy. Najczęściej przewodniczyli zjazdom prezesi lub wiceprezesi Dyrekcji Szczegółowych Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, którzy udostępniali lokal Towarzystwa dla odbycia narady przedwyborczej, a potem dokonania wyborów. Z zamieszczonej poniżej tabeli widać, że w wielu guberniach współpraca między gubernatorami a przewodniczącymi zjazdu układała się dobrze (jak dowodzi tego zachowana korespondencja między

²⁴ APŁ, KMDPPB, sygn. 3, k. 16.

²⁵ APŁ, KWDPPS, sygn. 69, k. 17.

²⁶ APŁ, Kancelaria Gubernatora Piotrkowskiego (dalej: KGP), sygn. 2805, k. 48-49.

Leonem Przanowskim a gubernatorem lubelskim²⁷), ponieważ rzadko kiedy ten ostatni rezygnował. Zwykle rezygnacja następowała ze względów osobistych, jak np. w przypadku Napoleona Strzembosza, zaślaniającego się wiekiem i słabym zdrowiem²⁸. Mąż społecznego zaufania, jeśli zasiadał w komisji wyborczej, często używał swego autorytetu by podnieść frekwencję podczas zjazdu przedwyborczego oraz wyborczego. Przykładem mogą być listy wysyłane podczas wyborów 1906 r. przez przewodniczącego zjazdu gubernialnego piotrkowskiego Zygmunta Płonczyńskiego i jego zastępcę Tadeusza Walickiego do ziemian-wyborców:

Nieprzybycie na te wybory większej połowy [sic!] mających prawo głosu, pozbawi gubernię piotrkowską udziału w wyborach Członka Rady Państwa spośród właścicieli większej własności Królestwa Polskiego; nadto wielu donatariuszów zamieszczonych na liście wyborczej piotrkowskiej nie mieszka w kraju naszym; nieodzownym przeto jest przybycie [podkr. Nadawców] J.W. Pana na ten dzień do Piotrkowa.

Tabela 7: Przewodniczący i wiceprzewodniczący zjazdów wyborczych ziemian do Rady Państwa – gubernialnych i krajowego

zjazd krajowy w Warszawie	Włodzimierz Świątopelk-Czetwertyński, Zdzisław Reklewski	Włodzimierz Świątopelk-Czetwertyński, Zdzisław Reklewski	Włodzimierz Świątopelk-Czetwertyński, Antoni Ostrowski	Włodzimierz Świątopelk-Czetwertyński, Henryk Dembiński	Włodzimierz Świątopelk-Czetwertyński
zjazdy w guberniach:	1907 r.	1908 r.	1909 r.	1910 r.	1912 r.
warszawskiej	Marcin Krzyski, Antoni Szczuka	Antoni Szczuka, Juliusz Karczewski	Ludwik Łasz, Andrzej Szczuka	Antoni Szczuka, Juliusz Karczewski	Antoni Szczuka, Aleksander Grobnicki
kaliskiej	Henryk Chrzanoski, Antoni Kosiński	Henryk Chrzanoski, Antoni Kosiński	Henryk Chrzanoski, Antoni Kosiński	Henryk Chrzanoski, Antoni Kosiński	Henryk Chrzanoski, Ignacy Kożuchowski
kieleckiej	Andrzej Walchnowski, Wincenty Senczykowski	Andrzej Walchnowski, Wincenty Senczykowski	Andrzej Walchnowski, Wincenty Senczykowski	Andrzej Walchnowski, Wincenty Senczykowski	Andrzej Walchnowski, Wincenty Senczykowski
łomżyńskiej	Henryk Tański, Teodor Rzętkowski	Henryk Tański, Teodor Rzętkowski	Henryk Tański, Teodor Rzętkowski	Henryk Tański, Teodor Rzętkowski	Antoni Kuberski, Roman Grochowski
lubelskiej	Leon Przanowski, Władysław Staszewski	Leon Przanowski, Władysław Staszewski	Leon Przanowski, Władysław Staszewski	Leon Przanowski, Władysław Staszewski/Roman Świdziński	Leon Przanowski, Roman Świdziński

²⁷ APL, KGL, sygn. 1910:96 st.I (cały poszyt); sygn. 1908:98 st.I (cały poszyt).

²⁸ Archiwum Państwowe w Radomiu (dalej: RGR), Rząd Gubernialny Radomski II (dalej: RGR II), sygn. 7701, knlb.

Procedura wyborów do Rady Państwa w Królestwie Polskim

piotrkowskiej	Zygmunt Płacyński, Andrzej Biesiekierski	Zygmunt Płacyński, Andrzej Biesiekierski	Zygmunt Płacyński, Andrzej Biesiekierski	Zygmunt Płacyński, Andrzej Biesiekierski	Marceli Myszkowski, Tadeusz Walicki
płockiej	Waldemar Piwnicki, Adam Drewnowski	Waldemar Piwnicki, Adam Drewnowski	Waldemar Piwnicki, Adam Drewnowski	Waldemar Piwnicki, Adam Drewnowski	Waldemar Piwnicki, Czesław Gościcki
radomskiej	Władysław Grodziński, Adam Olszewski	Adam Olszewski, Adam Helbich	Napoleon Strzembosz, Adam Olszewski	Adam Olszewski, Adam Helbich	Adam Olszewski, Karol Strzembosz
suwalskiej	Alojzy Paszkiewicz, Kazimierz Kujawski	Alojzy Paszkiewicz, Kazimierz Kujawski	Tomasz Wolski, Alojzy Paszkiewicz	Tomasz Wolski, Wiktor Świda	Tomasz Wolski, Adam Modliński
siedleckiej	Edmund Kuszel, Kazimierz Kuczewski	Edmund Kuszel, Kazimierz Kuczewski	Jarosław Rakowiecki, Kazimierz Kuczewski	Benedykt Rakowiecki, Kazimierz Kuczewski	Benedykt Rakowiecki, Kazimierz Kuczewski

Źródło: APL, KGL, sygn. 1908:98 st.I (cały poszyt); sygn. 1909:74 st.I, k. 71; sygn. 1910:96 st.I (cały poszyt); RGL, sygn. 31, k. 65; APR, RGR II, sygn. 7701 (cały poszyt).

Żadne zabiegi osób odpowiedzialnych za wybory gubernialne nie mogły wpłynąć na zainteresowanie nimi. Frekwencja na zjazdach była zawsze bardzo niska, co wytłumaczyć można zapewne brakiem wiary w realne szanse na prowadzenie przez Polaków pracy pozytywnej w Radzie Państwa. Jak nieliczni wyborcy stawiali się na głosowanie pokazuje przykład z guberni lubelskiej:

Tabela 8: Frekwencja wyborcza w gub. lubelskiej w 1907 r.

powiat	liczba uprawnionych do głosowania	liczba głosujących
biłgorajski	3	-
chełmski	44	4
hrubieszowski	43	6
janowski	26	2
krasnostawski	42	3
lubartowski	17	-
lubelski	61	16
puławski (nowoaleksandryjski)	25	5
tomaszowski	40	5
zamojski	31	1
Razem	332	42

Źródło: APL, RGL, sygn. 31, k. 96.

Gubernia lubelska może być przykładem wyjątkowo zgodnego głosowania wyborców. W 1908 r. po pierwszym głosowaniu kartkami, służącym do wyłonienia

nazwisk kandydatów, pojawiło się 14 kandydatur. Ponieważ jednak sześciu, którzy uzyskali najwięcej głosów pozytywnych przekroczyło także próg wyborczy wynoszący 51%, zgodzono się, że nie ma sensu balotować. Poniżej podaję wynik tego głosowania:

Jerzy Florkowski 38/2	Edmund Scipio del Campo 26/16	Bogdan Sołtan 2/40
Leon Hempel 37/4	Edward Chrzanowski 15/27	Józef Michalski 1/41
Teofil Ciświcki 37/5	Adam Tuszowski 15/27	Stanisław Chrzanowski 1/41
Stanisław Boduszyński 37/5	Leon Przanowski 6/36	Kornel Ligowski 1/41 ²⁹
Tadeusz Rojewski 30/12	Mieczysław Dąbrowski 4/38	

Bardzo podobnie wyglądały wybory elektorów w następnym roku, 1909. Wówczas także 63 wyborców wyłoniło 14 kandydatów, z których sześciu za pierwszym razem otrzymało 51% głosów:

Leon Przanowski 51/12	Edmund Scipio del Campo 38/25	Antoni Napiórkowski 10/53
Stefan Boduszyński 48/15	Edward Chrzanowski 21/42	Józefat Budny 7/56
Juliusz Florkowski 48/15	Konstanty Przewłocki 15/48	August Popławski 6/57
Antoni Hempel 41/22	Roman Świdziński 14/49	Władysław Graf 5/58 ³⁰
Stefan Kowerski 38/25	Nikodem Budny 11/52	

Nie zawsze jednak przebieg głosowania miał tak zgodny charakter, o czym może świadczyć protokół z guberni piotrkowskiej z 1912 r. Przybyło nań 42 uprawnionych, którzy w pierwszym głosowaniu wyłoniли 10 kandydatów. Wprawdzie już wtedy 6 z nich przekroczyło próg 51% głosów, a kolejnych trzech zrezygnowało z kandydowania, uzyskawszy bardzo niewielkie poparcie, ale jeden, Kazimierz Walewski domagał się ponownego głosowania. Jego wystąpienie musiało wzbudzić pewne wątpliwości w wyborcach, ponieważ otrzymał w wyniku balotowania 10 głosów poparcia i 12 sprzeciwu, jednocześnie pozostali „żelaźni” kandydaci nie dostali wszystkich głosów, bo wielu wyborców wstrzymało się od wrzucenia gałek.

Tabela 9: Przebieg wyboru elektorów w guberni piotrkowskiej 6/19 października 1912 r.

Kandydaci	Wyniki I głosowania (kartkami)	Wyniki II głosowania (gałkami)	Elektorzy
Tadeusz Walicki	42/0	40/1	X
Tytus Wilski	34/8	36/2	X
Wincenty Łoskowski	40/2	38/3	X
Stefan ks. Lubomirski	41/1	40/1	X
Marceli Myszowski	41/1	38/3	X
Feliks Trepka	41/1	38/1	X
Ignacy Wilski	6/36	Zrezygnował	-
Bronisław Szewjcer	2/40	Zrezygnował	-

²⁹ APL, RGL, sygn. 31, k. 91.

³⁰ APL, KGL, sygn. 1909:74 st.I, k. 77.

Procedura wyborów do Rady Państwa w Królestwie Polskim

Walenty Ragoszewski	1/41	Zrezygnował	-
Kazimierz Walewski	1/41	10/12	-

Źródło: APL, KGP, sygn. 2805, k. 54.

Ostatnim zadaniem komisji zjazdu gubernialnego było sporządzenie listy elektorów w formie tabeli. Poniżej zamieszczam przykład takiego sprawozdania z podpisaniami członków komisji gubernialnej piotrkowskiej.

Niezwykle obowiązkowym i wymagającym wobec podwładnych urzędników zwierzchnikiem okazał się być naczelnik powiatu łukowskiego w guberni siedleckiej. Zobowiązał on podległych sobie wójtów gmin do przysyłania informacji o zmianach zaszłych od ostatnich spisów na listach wyborczych w formie listu-szablonu. Zachowała się korespondencja z lat 1908 i 1912, która dowodzi, jaki porządek udało mu się w tej sprawie zaprowadzić i jak sprawnie proces sporządzania list wyborczych w powiecie łukowskim przebiegał.

Tabela 10: Spis osób wybranych przez zjazd gubernialny piotrkowski na elektorów wybierających członków Rady Państwa, z dnia 6/19 października 1912 r.

imię, patronimik, nazwisko	wiek	wykształcenie	nazwa majątku ziemskiego	powiat	miejsce zamieszkania	liczba głosów za	liczba głosów przeciw	podpis poświadczający wybór
Ks. Stefan s. Eugeniusza Lubomirski	50	uniwersyteckie	Kruszyna	nowo-radomski	Kruszyna	40	1	/-/-
Tadeusz s. Juliana Walicki	49	wyższe	Krzesłów	łaski	Krzesłów	40	1	/-/-
Marceli s. Emanuela Myszkowski	68	wyższe	Zapolice	łaski	Piotrków	38	3	/-/-
Wincenty s. Feliksa Łoskowski	61	wyższe	Jużory	rawski	Jużory	38	3	/-/-
Feliks s. Seweryna Trepka	68	wyższe	Jeźów	piotrkowski	Jeźów	38	1	/-/-
Tytus s. Ignacego Wilski	42	wyższe	Wilkowice	rawski	Wilkowice	36	2	/-/-

Źródło: APL, KGP, sygn. 2805, k. 56-57.

Ten sam naczelnik wymagał też od wójtów informacji na temat frekwencji wyborczej w gminach, zarówno na zjazdach gubernialnych, jak i krajowym – warszawskim. Walnie się zresztą do tej frekwencji przyczyniał, pilnując, by wyborcy i elektorzy zostali odpowiednio wcześniej powiadomieni o terminie wyborów, nawet jeśli, jak Leon Podoski, właściciel Jarczewa, przebywali za granicą³¹.

³¹ APL, Łukowska Komisja Wyborcza do Dumy Państwowej, sygn. 2, knlb.; sygn. 3, knlb.

Przed wyjazdem elektorów do Warszawy, władze gubernialne sprawdzały informacje na ich temat, ponieważ każdy mógł potencjalnie zostać członkiem Rady Państwa. Dla każdego z nich przygotowano „Formalnyj spisok”, czyli tabelę z danymi osobowymi, w której znajdowały się rubryki dotyczące takich kwestii jak: sprawowane urzędy, majątek żony, poglądy polityczne, działalność antypaństwowa, urlopy zdrowotne, karalność, liczba dzieci. Starano się więc „przeświecić” przeszłość i sytuację kandydata na wszelkie możliwe sposoby³². Już po wyborze na członka Rady Państwa kancelarie gubernatorów były zobligowane przesłać do kancelarii państwa w Petersburgu „Formalnyje spiski” dotyczące przebiegu służby publicznej posłów. W przypadku wybranych w 1908 r. Konstantego Przewłockiego i Antoniego Napiórkowskiego było to proste. Pierwszy był aktywnym działaczem lubelskiego TKZ, dlatego gubernator lubelski uzyskał wszystkie niezbędne dane od prezesa Towarzystwa, Leona Przanowskiego. Drugi natomiast rozpoczął służbę publiczną w 1883 r. w ministerstwie sprawiedliwości i do tej instytucji gubernator odesłał dyrektora kancelarii państwa³³. Bywały jednak i takie przypadki, jak Edward Chrzanowski wybrany w 1910 r., który sam dla siebie sporządził przebieg służby, a składał się on z zaledwie 2 punktów: ukończenie szkoły średniej i wybór na członka Rady Państwa³⁴. Zachował się także sporządzony dla potrzeb kancelarii generał gubernatora spis majątków ziemskich Chrzanowskiego, który miał bezspornie zaświadczyć o wysokości jego dochodów oraz spełnianiu wymogów cenzusu.

Tabela 11: Zmiany na listach wyborców w powiecie łukowskim guberni siedleckiej w 1909 i 1912 r.

Rok wyborów	Gminy, w których nie zanotowano zmian	Gminy, w których zanotowano zmiany wraz z ich przyczyną
1908	Łuków, Ulan, Krasusy, Celiny, Dombe, Lysobyki, Wojcieszków, Tuchowicza, Trzebieszów, Jarczew, Kock, Białobrzegi, Prawda, Jakusze, Radoryż, Gułów, Serokomla, Stanin, Skrzyżew	Mysłów (właściciel majątku Guzówki, Juliusz Owsitojewski sprzedał go w całości swemu 26-letniemu synowi, Janowi) Gołębki (właściciel majątku Jezgory, Michał Karwowski, rozparcelował go w całości i wyjechał) Miastków (właściciel majątku Juleszówka, Bolesław Rachmil, po sprzedaży części ziemi posiada tylko 106 dziesięcin; właściciel majątku Gozd, Eugeniusz Dłuski zmarł w tym roku; właściciel majątku Pieczyńska, Jan Korzybski, sprzedał go, ale posiada jeszcze majątek Wilczyńska w gm. Mysłów)
1912	Wojcieszków, Gołębki, Gułów, Dombe, Kock	Białobrzegi (właściciel Kocka, Edward Żółtowski wydzierżawił swemu synowi, Józefowi, cały majątek w 1911 r.) Krasusy (po sprzedaży majątku Smolanka, Edward Korsak utracił prawo wyborcze) Skrzyżew (w wyniku sprzedaży majątku cenzus utracił Aleksander Zawojcki) Jarczew (umarł właściciel majątku Jarczew, Leon Podoski, a jego syn Grzegorz ma 36 lat i wykształcenie domowe)

Źródło: APL, Łukowska Komisja Wyborcza do Dumy Państwowej, sygn. 2, knlb.; sygn. 3, knlb.

³² APR, RGR II, sygn. 7701 (cały poszyt); APL, KGL, sygn. 1910:96 st.I, knlb.

³³ APL, RGL, sygn. 31, k. 98, 100-106.

³⁴ APL, KGL, sygn. 1910:96 st.I, knlb.

W ten sposób lista zadań urzędników państwowych szczebla powiatowego i gubernialnego, związanych ze zorganizowaniem wyboru elektorów do Rady Państwa wyczerpywała się. Wydawać by się mogło, że po pierwszych trudnościach w 1906 r., gdy biurokracja rosyjska musiała sprostać nowej dla siebie sytuacji, każde kolejne wybory będą przebiegały coraz sprawniej. W mojej opinii, jedynie powiatowe komisje wyborcze, których skład był dość stabilny, rzeczywiście działały za każdym razem lepiej i znać w ich protokołach rutynę. Natomiast bezproblemowa współpraca między naczelnikami powiatów i wójtami gmin rzadko kiedy miała taki charakter, jak w przywoływanym wyżej powiecie łukowskim. Zwykle kancelaria naczelnika zmuszona była monitować opieszalych wójtów, odkładających wykonanie niewdzięcznych zadań na ostatnią chwilę. Niewdzięcznych, ponieważ ziemianie polscy nie traktowali obowiązku udziału w wyborach poważnie: świadczy o tym niedbałość w wypełnianiu przez nich ankiet przedwyborczych, jak również niska frekwencja na zjazdach wyborczych gubernialnych. Tłumaczyć można to niewiarą możliwości owocnej pracy poselskiej przedstawicieli Królestwa Polskiego w Radzie Państwa. Było to zresztą potwierdzone przez faktycznie bliskie zeru osiągnięcia reprezentacji polskiej w izbie.

Tabela 12: Spis majątków ziemskich należących do wybranego w 1910 r. do Rady Państwa Edwarda Chrzanowskiego

gubernia/powiat	nazwa majątku	Wielkość		uwagi
		morgi	Pręty	
lubelska/chełmski	Dorohusk	3196	237	w przeliczeniu na dziesięciny: 6882,484
lubelska/hrubieszowski	Filipówka i Poraj	746	16	
	Bereźnica	40	237	
	Kobło	1146	180	
	Kopyłów	1071	149	
	Gusinnoje	1035	93	
	Moroczyn	712	230	
	Łoszków Bojarszczyzna	1158	96	
	Starzyn	616	110	
	Stryżew	1004	159	
	Marcinówka	300	147	
suwalska/	Bortkuniszki	2400	-	
	Razem	13429	154	

Źródło: APL, KGL, sygn. 1910:96 st.I (cały poszyt).

Bardzo sprawnie układała się natomiast współpraca między gubernatorami a przewodniczącymi zjazdów wyborczych w miastach gubernialnych. Również same zjazdy zwykle przebiegały bez sensacji. Trzeba podkreślić, że sprawność rosyjskiej maszyny biurokratycznej, pomimo wskazanych tu błędów, była duża, gdyż nigdy nie odnotowano przypadków opóźnienia wyborów, nawet jeśli zdarzały się nieprzewidziane trudności.

Summary

Agnieszka Kidzińska

The procedure of State Council elections in the Kingdom of Poland at the poviats and governorate level (1906-1912)

One of the results of the Revolution of 1905-1907 was the introducing a parliamentary institution on the Russian territory, namely the State Duma and the State Council. The procedure of electing the members of the two chambers was regulated by the statute. The election procedure was rather complicated and it required cooperation of various organs of general administration as well as the special administration and the judiciary. The two-step election was held in the Kingdom of Poland in the years 1906-1912. With each election, the election committee's functioning system was gradually getting better. At first, there were some difficulties resulting from the officials' lack of experience, but the following elections did not cause many problems, after all. The author describes the procedure of selecting electors and State Council members in the Kingdom of Poland. She paid a lot of attention to the engagement of general and special administration in the described process at the poviats and governorate level. She analyses the form of the documents, which were created during the process of elections of State Council members. She also remarks extensively on electors and the members elected as a result of a described procedure.